

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Анотація: В статті системно досліджено комерційну тайну як окремий вид секретної інформації. Центральною проблемою понятійного апарату в цьому питанні є відсутність систематизованого законодавства по питанням комерційної тайни, відсутність єдиного підходу до захисту комерційної тайни. В Україні до цього часу відсутній повноцінний правовий механізм захисту інформації, що складає комерційну тайну.

Ключові слова: інформація з обмеженим доступом, комерційна тайна, захист комерційної тайни, право інтелектуальної власності, економічна конкуренція, недобросовісна конкуренція, конфіденційна інформація.

Abstract: Commercial confidentiality as a type of classified information was systematically investigated in the article. The main definition problem in this issue is the lack of systematized legislation on commercial confidentiality, the lack of a unified approach to the commercial confidentiality security. In Ukraine there is no complete legal mechanism of security the information which is a part of commercial confidentiality.

Key words: classified information, commercial confidentiality, security of commercial confidentiality, intellectual property rights, economic competition, unfair competition, confidential information.

УДК 343.3

ПРОЗОРОВ Андрій Юрійович

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОТИБОРСТВА СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ

Постановка проблеми. Глобальна інформатизація світового співтовариства призвела до переорієнтації провідних країн світу на нові інформаційні принципи, зумовлює необхідність визначення нетрадиційних підходів до проблем забезпечення національної безпеки держави і насамперед її складової частини – інформаційної та воєнної безпеки.

Останні події геополітичного характеру, які відбуваються у світі, загалом свідчать про те, що боротьба між різними державами за домінацію над стратегічними зонами впливу виходить на якісно новий рівень. Війни в колишній Югославії та Іраку, збройний конфлікт між Грузією та Росією, трагічні події 11 вересня 2001 року в США, на Сході України, Єгипті, Франції, Лівані, Туреччині,

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

Сирії, теракти в РФ, Англії, Іспанії, Індії, Ірані, Норвегії, Швеції, Пакистані дають підстави стверджувати, що учасники конфліктів активно використовують форми та методи інформаційно-психологічного протиборства з метою досягнення власних геополітичних цілей.

Ефективність застосування методів і засобів інформаційної боротьби підтверджують фактично всі збройні конфлікти. Їх досвід свідчить про те, що сучасні методи інформаційної боротьби здатні призвести до таких негативних наслідків, як втрата національної ідеї, духовних і матеріальних цінностей, зміна суспільного ладу та політичного устрою, розпад держави та її силових структур, армії, підрив економічного потенціалу, занепад культури і знищення науки; загострення міжнародних та міжконфесійних суперечностей тощо, а в перспективі втрата суверенітету, територіальної цілісності та незалежності.

Тотальна інформатизація сприяла появі термінів «інформаційно-психологічне протиборство» або «інформаційна війна», «інформаційно-психологічні операції», «інформаційно-психологічні впливи» тощо. Одночасне застосування традиційних форм ведення інформаційної боротьби та останніх досягнень в галузі інформаційних технологій почали істотно впливати на хід і результат розв'язання конфліктних ситуацій, досягнення поставлених цілей шляхом проведення інформаційно-психологічних операцій. Істотними перевагами інформаційно-психологічних операцій є: практична відсутність людських

втрат, порівняно невеликі витрати на проведення операції, відсутність ефекту помсти, оскільки переможені не відчують свого програву.

При цьому подальші наукові розробки у сфері інформаційно-психологічного протиборства потребують ретельного вивчення досвіду інформаційного супроводження воєнних компаній стародавніх часів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблемам виявлення змісту, характеру та особливостей інформаційно-психологічного протиборства стародавніх часів присвячували свої праці такі дослідники, як Я. М. Жарков, А. Г. Караян, Л. Ф. Компанцева, В. В. Остроухов, В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, І. В. Романов, А. О. Рось, М. Б. Селіна, І. В. Сиром'ятников, Є. Д. Скулиш, А. М. Явтушенко, а також інші фахівці.

Водночас питання вивчення діяльності воєначальників стародавніх часів крізь призму сучасної теорії інформаційно-психологічного протиборства не знайшли належної уваги.

Враховуючи раніше не дослідженні сегменти загальної проблеми особливостей інформаційно-психологічного протиборства (далі – ІПП) стародавніх часів, ретельне вивчення яких надасть можливість дослідити досвід використання форм інформаційно-психологічних впливів (далі – ІПВ), що застосовувались воєначальниками Греції, Риму, Персії, Китаю у минулому.

Метою цієї статті є системно-структурний аналіз форм ІПП стародавніх часів.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Досягнення поставленої мети відбуватиметься шляхом розв'язання наступних дослідницьких завдань, а саме:

– визначення сутності, змісту особливостей ІПП стародавніх часів як чинника його сталого розвитку;

– з'ясування форм ІПВ стародавніх часів.

Питання дослідження особливостей інформаційно-психологічного протиборства стародавніх часів є актуальними і для сучасної України, що зумовлено необхідністю створення уявлення про досвід застосування форм та методів ІПВ як підґрунтя для розвитку нових технологій захисту національної інформаційної сфери нашої держави, враховуючи сучасне геополітичне положення, фактори історичного, економічного, етноконфесійного характеру.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку теорії та практики інформаційно-психологічного впливу на супротивника налічує декілька тисячоліть. У стародавні часи для цього використовувалися: страхітливе бойове розфарбовування воїнів, люті бойові кличі, спеціальні шумові (удари списами або мечами по щитах тощо) та візуальні (використання вогненних валів тощо) ефекти, чутки, поширювані лазутчиками, листівки і т. п. Спочатку своєрідне мистецтво управління психічними станами, думками і вчинками людей удосконалювалося та зберігалося як таємна зброя жерців, шаманів, воєначальників. Потім воно поступово «вростає» в військово мистецтво найбільш талановитих полководців [1]. Так, ще за часів Стародавнього Китаю узага-

льнений досвід інформаційно-психологічного протиборства, накопичений у сфері придушення морального духу армії супротивника, для полегшення перемоги над ворогом був закріплений хрестоматійними словами «Трактату про військово мистецтво». Зазначений документ розроблений давньокитайським філософом і військовим діячем Сунь-Цзи (VI століття до н. е.) та закріпив наступні положення [2]:

- Розбещуйте все добре, що є в країні вашого противника.

- Утягуйте видних представників вашого противника в злочинні підприємства.

- Підривайте їхній престиж і виставляйте в потрібний момент на ганьбу громадськості.

- Використовуйте співпрацю самих підлих і мерзенних людей.

- Розпалюйте сварки й зіткнення серед громадян ворожої країни.

- Підбурюйте молодь проти старих.

- Заважайте всіма засобами діяльності урядів.

- Перешкоджайте всіма способами оснащенню, забезпеченню і наведенню порядку в збройних силах.

- Сковуйте волю воїнів противника безглуздими піснями і музикою.

- Знецінюйте волю, традиції й богів ваших ворогів.

- Посилайте жінок легкої поведінки для того, щоб доповнити справу розбещення.

- Будьте щедрі на пропозиції й подарунки для купівлі інформації й спільників.

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

• Узагалі не заощаджуйте ні на грошах, ні на обіцянках, тому що вони приносять багаті дивіденди [2].

Сунь-Цзи писав: «Війна – це шлях омани. Тому, якщо ти можеш що-небудь, покажуй противнику, що не можеш; якщо ти користуєшся чим-небудь, покажуй йому, нібито ти цим не користуєшся; хоч ти й близько від нього, покажуй, нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, покажуй, що ти близько...» [2]. Таким чином, за результатами аналізу наведених вище прийомів, запроваджених давньокитайським філософом Сунь-Цзи, можна дійти висновку, що вони фактично відповідають такому методу інформаційно-психологічного протидіювання, котрий в сучасній науковій літературі називається негативна (деструктивна) пропаганда.

Пропаганда – поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей з метою їх запровадження в громадську думку та активізація тим самим використання цих ідей у масовій практичній діяльності населення. Водночас до пропаганди належать повідомлення, які поширюються для здійснення вигідного впливу на громадську думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення або поведінки певної групи людей у напрямку безпосередньо чи опосередковано вигідному організаторам [3].

Негативна (деструктивна) пропаганда нав'язує людям ті чи інші переконання за принципом «мета виправдовує засоби». Метою негативної пропаганди є розпалення соціальної ворожнечі, ескалація соці-

альних конфліктів, загострення протиріч у суспільстві. Це дозволяє розколоти суспільство, зробити людей слухняними волі пропагандиста. Технологія створення «образа ворога» дозволяє згуртувати натовп навколо пропагандиста, нав'язати корисні йому переконання та стереотипи. Основна функція негативної пропаганди – створення ілюзорної, паралельної реальності, вигідної пропагандисту, з перекрученою системою цінностей, переконань та поглядів. Негативна пропаганда характеризується низькою критичністю та навіюваністю мас. Вона, як правило, використовується з метою маніпулювання суспільством в інтересах вузького кола осіб [4].

Незважаючи на те, що в стародавні часи теорія проведення спеціальних інформаційних операцій була відсутня, деякі з полководців та політиків втілювали на практиці дії з маніпулятивного впливу на певні соціальні групи, схожі за своїм змістом на спеціальні інформаційні операції (далі – СІО), задля досягнення військового та політичного контролю над супротивником. Відповідно до визначення, наданого В. В. Остроуховим, І. В. Романовим та іншими сучасними науковцями, спеціальні інформаційні операції – це сплановані дії, спрямовані на ворожу, дружню або нейтральну аудиторію, які передбачають прихований вплив на її свідомість і поведінку за допомогою використання організованої інформації та інформаційних технологій для досягнення певної мети [3].

При цьому основним методом маніпулятивного впливу, який на

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

той час дуже активно використовувався, були чутки та плітки. Важливою є природність виникнення й поширення чуток та пліток, які за певних обставин у відповідному середовищі можуть бути не тільки скеровувані, а й штучно поширювані, модифіковані, в тому числі у форматі тривалості та за ступенем впливу (уразливості).

Спробуємо проаналізувати діяльність царя спартанців Лісандра з проведення маніпулятивних впливів на афінське військо задля отримання переваги на морі.

Спочатку Ліандр удвічі збільшив платню гребцям на власних кораблях, що фактично відповідає створенню інформаційного приводу – в сучасній літературі первинна стадія спеціальної інформаційної операції (створення передумов (інформаційний етап) передбачає створення інформаційного приводу – конкретної або вигаданої події, яка використовується для СІО). По-друге, організував поширення інформації серед афінян у формі чуток, що вони отримують таку ж саме платню у разі переходу на його бік, що відповідає другому та третьому етапу СІО, а саме «розкрутці» інформаційного приводу через велику кількість повідомлень та загострення напруження в певній соціальній групі через сенсаційність, тенденційність, емоційність повідомлення. По-третє, забезпечив перехід гребців афінського флоту до свого війська, після чого спартанцям вдалося завоювати перевагу на морі без битв, що фактично відповідає четвертій стадії СІО – виходу із операції або етапу закріплення забезпе-

чення плавного завершення СІО після досягнення поставленої мети.

Аналіз деяких історичних фактів дає підстави стверджувати, що в стародавні часи полководці та керівники держав використовували також поширення недостовірної інформації з метою впливу на свідомість супротивника та зміни його поведінки у вигідному напрямку. Так, перський воєначальник Ксеркс дав наказ розпустити чутку про те, що якщо всі перські воїни випустять стріли в повітря одночасно, то вони затьмарять світло сонця [5]. Вказане інформаційне посилення має яскраве забарвлення, що забезпечує йому ефективний вплив на емоційну сторону людської свідомості. Такі дії зовні досить схожі на сучасний метод СІО як дезінформування.

Дезінформування – метод СІО, який передбачає обман чи уведення об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих суб'єктом СІО дій [5].

Історичний досвід показує, що є різні методи проведення заходів із дезінформування, кожен із яких має власні позитивні та негативні риси. Найчастіше в світовій практиці застосовуються такі форми дезінформування:

– тенденційне викладення фактів – форма дезінформування, яка полягає в упередженому висвітленні фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних. Як правило, за допомогою цього методу об'єкту спрямувань доводиться дозволена, до постійно зростаючого напруження,

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

спеціально сформована інформація; таке напружене становище об'єкта підтримується шляхом постійного «підкидання» нових порцій суворо обмежених і дозованих даних у середовище інформаційного дефіциту;

– дезінформування «від зворотного» відбувається шляхом надання правдивих відомостей у перевернутому вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом спрямувань як неправдиві. Внаслідок застосування подібних заходів виникає ситуація, коли об'єкт фактично знає правдиву інформацію про наміри чи конкретні дії протилежної сторони, але не сприймає її адекватно, не готовий протистояти негативному впливу;

– термінологічне «мінування» полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загальносвітоглядного та оперативно-прикладного характеру;

– «сіре» дезінформування передбачає використання синтезу правдивої інформації з дезінформацією;

– «чорне» дезінформування передбачає використання переважно неправдивої інформації [5].

В узагальненому вигляді акції дезінформування можуть проводитися шляхом створення видимості випадкового витоку закритої інформації, успіхів розвідки іноземних партнерів [3].

Різноманітні форми та методи психологічного протистояння застосовувалися в стародавніх державах Середземномор'я. Так, «батько історії» Геродот описує епізод греко-перських війн, коли афіняни, нама-

гаючись не допустити участі інших грецьких племен у битвах на боці персів, розповсюджували написи, чекаючи їх на каменях у місцях, де представники цих племен брали воду. Такі написи закликали всіх греко-іонійців відмовитись від участі в кампанії під керівництвом Ксеркса, оскільки в такому випадку вони стануть учасниками братовбивчої війни, воюючи проти грецьких племен. Якщо ж уникнути участі в поході разом з персами їм все ж таки не вдасться, то пропонувалось всіляко ухилитися від активної участі в бою. Цікаво, що сам Геродот відмічав подвійний ефект згаданого «пропагандистського» заходу – врешті-решт чи іонійці зрадять Ксеркса та перейдуть до еллінів, чи ж, якщо це не відбується, Ксеркс, дізнавшись про наявність таких закликів, поставить під сумнів вірність іонійців справі приборкання нескорених еллініських міст, а як наслідок, не спираючись на них в головних битвах, значно зменшить могутність власного війська [5].

На період греко-перських війн прийшлося і згадування про спроби використання театру з метою політичної пропаганди, а також протидії цьому з боку політичних опонентів. На політично-пропагандистське забезпечення діяльності тієї чи іншої політичної групи значною мірою була зорієнтована художня література та ораторське мистецтво Стародавньої Еллади. Драматичні твори Софокла, Фемістокла, який вважається автором наведених вище закликів до іонійців, сприяли процесу етноконсолідації між грецькими полісами перед загрозою поневолення персь-

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

кими військами, які наступали зі сходу. Зі «східним питанням» пов'язане й залучення до арсеналу пропаганди та психологічної війни ораторського мистецтва. Метою відомих публічних промов Демосфена, так звані філіппіки, було оприлюднення перед грецьким світом загрози тиранічного панування, зумовленого амбіціями македонської династії. Представник протилежного табору, афінянин Сократ, відточував свій талант оратора, агітуючи за Філіппа. Ці два імені стали свого роду символами розпочатої в Греції науки риторики. Розробка теоретичних положень риторики мало величезне значення для розвитку теорії пропаганди [5].

Найбільш рання з відомих форм впливу на супротивника не бойовими засобами – це залякування його своєю (іноді показовою) бойовою могутністю з метою підризу психологічного стану. Біблійна легенда розповідає про Гедеона, який з метою перемоги над більш чисельним противником удався до різних хитрощів. Одного разу він із трьомастами воїнами підійшов до табору противника і за допомогою труб, глечиків, світильників та криків так залякав чисельне військо противника, що воно розгубилося, запанікувало й свої ж солдати почали нападати один на одного [6].

Новий етап розвитку практики пропаганди спостерігається в античному Римі. Набуває розповсюдження такі жанри, як написання тенденційних біографій з метою піару певних аристократичних кланів, мемуарний та епістолярний жанри, стають популярними різні легендарні версії (головним чином не обґрунтовані) з

історії Риму та походження римського народу. За часів імперії характерним моментом римської пропаганди, що була фактично доведена до рівня державної політики, став масштабний піар особи імператора. Щоб бути успішною, війна повинна була вважатися справедливою. Битві обов'язково передував виступ полководця, що мав зробити солдата по справжньому хоробрим, довести його до вищого рівня готовності до бою. Римляни мали володіти ораторським мистецтвом, щоб уміти захищати себе в суді, бо в деякі періоди діяв старовинний закон Цінція, за яким ораторам заборонялося приймати подарунки чи гроші за виступ у суді [7, с. 259–260].

Суттєвий пропагандистський вплив мали тріумфи, які супроводжували перемоги римських імператорів. Легіони отримували гроші та землю, а населення протягом кількох тижнів святкувало перемогу. Імператори зображалися на монетах, що давало можливість вести візуальну пропаганду [8].

Висновки. Проведений аналіз згаданих вище історичних подій дає підстави вважати, що у стародавніх державах (Китай, Греція, Рим та Персія) було запроваджено практику проведення інформаційно-психологічного протиборства. Так, у цьому дослідженні вивчено деякі дії воєначальників, які супроводжували військові битви, та встановлено їх можливість відповідності ППВ та навіть СЮ. Таким чином, для провідних країн світу найважливішим чинником успіху у воєнних кампаніях з стародавніх часів по теперішній час є застосування форм та методів

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

інформаційно-психологічного протиборства та відповідного впливу.

У подальшому основним напрямом наукових розвідок автора у

вказаній сфері є дослідження форм інформаційно-психологічного протиборства з початку нашої ери до сьогодення.

Список використаних джерел

1 Прикладна військова психологія : підручник / А. Г. Караян, І. В. Сиром'ятников, 2006. – 480 с.

2 Сунь-Цзы. Искусство войны / Конрад Н. И. – М. : Ладомир, 1994. – 417 с.

3 Скулиш Є. Д. Інформаційна безпека України: теорія, практика, система захисту / Є. Д. Скулиш, В. В. Остроухов, І. В. Романов та ін. – К. : НА СБ України, 2012. – 864 с.

4 Цуладзе А. Большая манипулятивная игра / А. Цуладзе. – М. : Алгоритм, 2000. – 336 с.

5 Скулиш Є. Д. Історія інформаційно-психологічного протиборства /

Є. Д. Скулиш, Я. М. Жарков, Л. Ф. Компанцева та ін. – К. : НА СБ України, 2012. – 209 с.

6 Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам : навч. посіб. / А. О. Рось, А. М. Явтушенко, Я. М. Жарков та ін. ; за ред. В. Б. Толубка. – К. : НАОУ, 2004. – 176 с.

7 Тацит К. Анналы / К. Тацит. – М., 1969. – С. 259–260.

8 Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге, стереотипне. – Київ : Знання, 2008. – С. 573.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, доцент
В. Артемов,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
А. Благодарний

Аннотація: В статті аналізується опыт проведення інформаційно-психологічних операцій в вооруженных конфликтах и локальных войнах древних времен. Отмечается, что передовые государства мира уделяют чрезвычайно большое внимание развитию форм и методов ведения інформаційно-психологіческого противоборства в войнах современности.

Ключевые слова: інформаційно-психологіческое противоборство, інформаційная война, інформаційно-психологіческие операции, інформаційно-психологіческие влияния.

Abstract: The experience of information and psychological operations conduct in military conflicts and local wars of the remote ages was analyzed in the article. It was emphasized that the leading powers of the world pay extremely great attention to development of forms and methods of information and psychological confrontation in modern warfare.

Key words: information-psychological confrontation, information warfare, information-psychological operations, information-psychological influence.